

OSMANLI TÜRKÇESİNDEKİ DİL YANLIŞLARINA DAİR EN BÜYÜK SÖZLÜK TÜRK DİL KURUMU YAYINLARINDAN ÇIKTI.

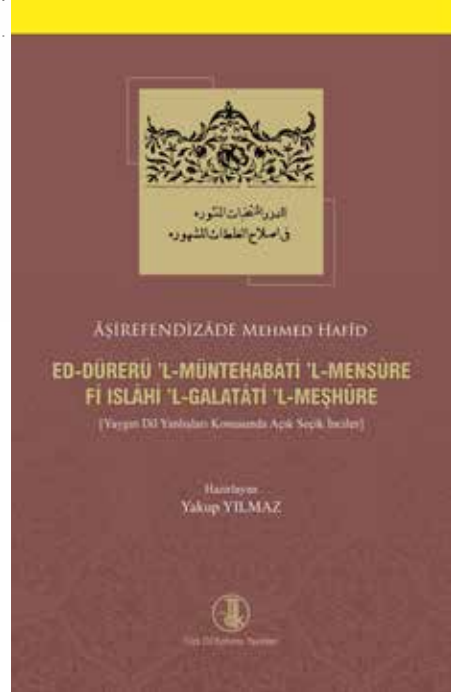
Kadir UZUN

Galatât-ı Hafîd Efendi adıyla da bilinen ve Mehmed Hafîd Efendi'nin yazdığı, 1123 maddesiyle oldukça hacimli, tam adı *Ed-Dürerü 'l-Müntehabâti 'l-Mensûre* [Müntehâbâtü 'l-Mensûre] *fî Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre* olan eser; Osmanlı Türkçesi dönemindeki dil yanlışları konusundaki en meşhur sözlük olma özelliğini taşımaktadır. Geniş açıklamalar, karşılaştırmalar ve sona eklenen bir dizinle birlikte çeviri yazısı Yakup YILMAZ tarafından yapılan bu sözlük kısa bir zaman önce Türk Dil Kurumunca yayımlanmıştır.

'Galat', "Başta Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı dillerden Türkçeye geçen, biçim ve anlam değişikliğine uğrayarak kullanılan kelimelere sözlükçülerin verdiği ad"¹ olarak tanımlanmıştır. Arapça bir mastar olan ve Türkçede "yanılmak, yanlış" anlamlarına gelen 'galat' kavramı, 'fasih' kavramının karşıtıdır. Yanlış olduğu hâlde herkesçe kabul gören kelimelere 'galat-ı meşhur', kullanımı hiçbir şekilde uygun görülmeyen kelimelere ise 'galat-ı fahiş' denmektedir. Eskilerin *galat-ı meşhûr lugat-ı fasihten evlâdir* veya *lugat-ı fasihten evlâdir galat-ı meşhûr* ibarelerinde görülen galat,

1 Mustafa S. Kaçalin, "Galat", *DİA*, XIII, Ankara 1996, 300 s.

kitaplık

Yakup YILMAZ, *Âşîrefendîzâde Mehmed Hafîd Ed-Dürerü 'l-Müntehabâti 'l-Mensûre fî Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre* [Yaygın Dil Yanlışları Konusunda Açık Seçik İnciler], Ankara 2018, 746+(tıpkıbasım) s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1259.

yaygınlık kazandığında 'fasih' ifadelerin önüne geçebilmektedir. Ancak Arapçada, dil ve ifade yanlışları için 'galat' değil de 'lahn' kavramının tercih edildiğini belirtmek gerekir.

Osmanlı Türkçesi döneminde yabancı dillerden Türkçeye geçen kelimelerin seslendirme ve yazımındaki

yanlıklar için ‘galat’ ve onun çoğulu ‘galatat’ denilse de günümüzde bu kavramların yerini ‘dil yanlışı’ ve ‘yazım yanlışı’ kavramları almıştır. Bir dilin yapısı, işleyişi ve kuralları öbür dillerden alınan kelimenin kullanımını belirlemektedir. Kısacası başka bir dile dâhil olan yabancı kelimeler ve kuralları söz konusu dilin kurallarına uydu rulup değiştirilir / dönüştürülür ve o dilin söz varlığında yerini alır.

Galat sözlüklerinde yanlış (galat) kabul edilen kelimelerin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Öbür dillerden Türkçeye giren ve yaygınlık kazanan yani ‘galat-ı meşhur’ olarak kabul edilen ve bu şekilde kullanılmaları uygun görülenler,

2. Az kullanılan ve dile yerleşmemiş olanlar,

3. Değiştirilmesi daha kolay olan ve yanlış kabul edilenler,

4. Türkçe kelimelerin asıllarını ya da eski şekillerini göstermek için ele alınanlar.

Galat sözlükleri, yazıldıkları dönemdeki yazar ve şairlerin dil kullanımları hakkında etraflıca bilgiler sunmaktadır. Bu sözlükler; yabancı dillerden Türkçeye girmiş kelimelerin Türkçede hangi kurallara göre değiştiğini gösteren, kelimeleri yazıldığı ya da söylendiği şekliyle kaydeden kaynaklar olarak dil tarihi içinde özel bir yere sahiptir. Dahası bu sözlüklerde, Türkçe kelimelerin zaman içinde ses ve biçim bakımından geçirdiği değişiklikleri görmek mümkünken Hafid Efendi’nin sözlüğünde Çağatay Türkçesi asıllı olduğu varsayılan kelimeler de bulunmaktadır. Söz konusu kelime-

lere örnek verecek olursak; “mantar”, “bal”, “ela”, “esnemek”, “demir”, “erik”, “bakır”, “kılavuz”, “ağıl”, “aşık”, “yiğit”, “bilezik”, “demir” vb. Ayrıca Hafid Efendi, “tağ” maddesinde Türk dilinin aslının Çağatay Türkçesi olduğunu iddia eder.

Sözlüğün çeşitli kütüphanelerde bulunan beş adet yazması ve 1806 tarihinde İstanbul Daru’-Tibâa matbaasından çıkan bir basma nüshası vardır. Bu basma nüshaya genel ağ (internet) üzerinden de ulaşılabilmektedir.

XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başları arasında hazırlanan bu eserde bugün de kullanılan pek çok kelimeye rastlanmaktadır. Arap abecesi esas alınarak hazırlanan eser “ebabil” maddesiyle başlayıp “yüzük” maddesiyle sona ermektedir. Eserdeki madde başlarının kaynak dillere göre dağılımı şu şekildedir: 537 Arapça, 14 Arapça+Farsça, 4 Arapça+Türkçe, 476 Farsça, 1 Farsça+Türkçe, 16 Türkçe, 2 Türkçe+Farsça, 49 Çağatay Türkçesi, 4 Rumca, 1 Rumca+Arapça, 8 Yunanca, 9 Süryanice, 1 Ermenice ve 1 Hintçe. Sözlükteki madde başları; alet ve eşya adları, askerlik kavramları, bitki adları, coğrafi ve idari yer adları, deyimler ve deyişler, dinî kavramlar, eğlence ve spor kavramları, iklim ve gök kavramları, insan organları, kıta ve kişi adları, mekân ve yapı adları, meyve adları, müzik kavramları, ölçü ve tartı aletleri, sayı adları, tıbbi kavramlar, unvan ve meslek adları, ülke ve millet adları, yiyecek ve içecek adları ve zaman adlarını da içine alan geniş bir yelpazeden oluşmaktadır.

Eserde **İstanbul** maddesi şu şekilde açıklanmıştır:

İslāmbol[-i] dāru 'l-fuḥūl, ṣā-nahu 'llāhu te'ālā 'ani 'z-żarari 'l-ma'lūm[i] ve 'l-mechūl[i], keṣīrū'l-İslām ma'nāsına olduğu ma'lūm-ı zevī 'l-ūḳūldür ve ḳavl-i ātī üzre *bol*² be-ma'nā *al-madīna* olup lafz-ı İslāmbol 'Arabī ve Rūmī iki lafzdan mürekkebe ve *gūl-āb* ve *sīm-āb* kelimeleri gibi muzāfūn ileyhi muzāf üzre taḳdīm ile *Medīnetü'l-İslām* ma'nāsına vaṣf-ı terkībī olmaḳ daḫı muḫtemeldir; ammā İstānbūl bir aṣla mebnī olma-yıp muḫtera'ātdan olması mülāyim-dir; zīrā elfāz-ı Rūmiyyede iki cüz'den mürekkebe olup 'alā ḫālihi ma'nā daḫı ifāde eylemediḡi āṣkārdir. Lisān-ı merḳūmda kesr-i hemze ve sūkūn-ı sīn ve medd-i tā ile *istā* 'Arabīde *ilā* ve zamm-ı bā ve sūkūn-ı vāv ve kesr-i lām ile *boli* 'belde' ma'nālarındır. Türkīde "*kaṣabaya*" demek olur. Bu taḳdīrce "Nereye gidiyorsun?" su'āline cevāb olur. Rūmēl'inde kerrāren mesmū'umuz olmuṣdur. Lisānlarınca *pota payiz* deye su'ālimizde eger ḳaṣabaya giderler ise *İstāboli* ve eger ḳaryeye giderler ise *İstāhori* deye cevāb verirler idi. Muḫtera'an-ı elfāz-ı taḫṣīn-i kelām için ziyāde-yi nūn ve sūkūn-ı lām ile *İstānbol* demeleri mülāyimdir ve ṣūkūk-ı ṣer'ciyye ve sūkūk-ı pādīṣāhiyyede *İstānbol* taḫrīr ve tersīm olmaması lā-aṣl olduğuna burhāndır.³

[İslambol: Toplumun ileri gelenlerinin yaşadığı *İslambol*'un -Allah onu görünen ve görünmeyen bütün belalardan korusun.- 'Müslümanı çok' anlamına geldiği her akli başında kişice bilinmektedir. *Bol*, *al-madina* [şehir] anlamında bir kelimedir ancak *İslambol* sözünü Arapça ve Yunanca iki kelimededen meydana gelmiştir diye düşünülebiliriz. O hâlde *gūl-ab* ve *sim-ab* kelimelerinde olduğu gibi tamlayıcı tamlananından önce gelmiş bir tamlamadır ve burada sıfat tamlaması görevinde olduğundan *Medīnetü'l-İslām* [Müslüman Şehir] anlamına gelecektir. Başka bir ihtimal de şudur: Aslında *İstānbol* sözünün belli bir kökeni yoktur, sonradan türetilmiştir [Osm. *ihтира*, Lat. *neologismus*] çünkü iki parçadan oluşmuş her Yunanca sözdeki gibi, birleştiğinde [iki parçanın da] asıl anlamını yitirdiği açıktır. Adı geçen Yunanca kelime Arap harfleriyle yazılırsa hemze'nin i ünlüsüyle, sin harfinde durarak ve te harfinin kalın a ünlüsüyle okunmasından ortaya *ista* sözü çıkar ve Arapça *ila* [Türkçe -e, -a] yönelme durumu ekinin karşılığıdır. Yine be'yi o ünlüsüyle, vav'da durarak ve lam'ı i ünlüsüyle okuyarak elde ettiğimiz *boli* kelimesi 'belde' anlamına gelir. Türkçe 'kasabaya' demektir. Böylece 'Nereye gidiyorsun?' sorusuna cevap olur. Rumeli'nde defalarca duymuşuzdur. Onların dillerinde *pota payiz* [Türkçe "Nereye gidiyorsun?"] diye sorduğumuzda kasabaya giderlerse *İstāboli* ve köye giderlerse *İstāhori* diye cevap verirdi. *İstāboli* kelimesine -bütün yeni türetilmiş sözlerde olduğu gibi- söyleyiş güzelliği katmak amacıyla nun eklenip ve lam harfinde durulduğunda *İstānbol* sözü ortaya çıkmıştır. Bu da şeriye mahkemeleri ilamlarına *İstānbol* yazılmamış ve padişah sikkelerine *İstānbol* kazanmamış diyenlerin doğru söylemediğinin açık bir kanıtıdır.]

2 Yun. *bol* [= *polis*]. 'şehir'. KHLOROS, *Türkçeden Rumcaya Kâmüs-ı Osmânî*, I, 989a.

3 Yakup Yılmaz, *Âşirefendizâde Mehmed Hafîd Ed-Dürerü 'l-Müntehabâti 'l-Mensûre fî İslâhi 'l-Galatâi 'l-Meṣhûre* [Yaygın Dil Yanlışları Konusunda Açık Seçik İnciler], Ankara 2018, s. 77.